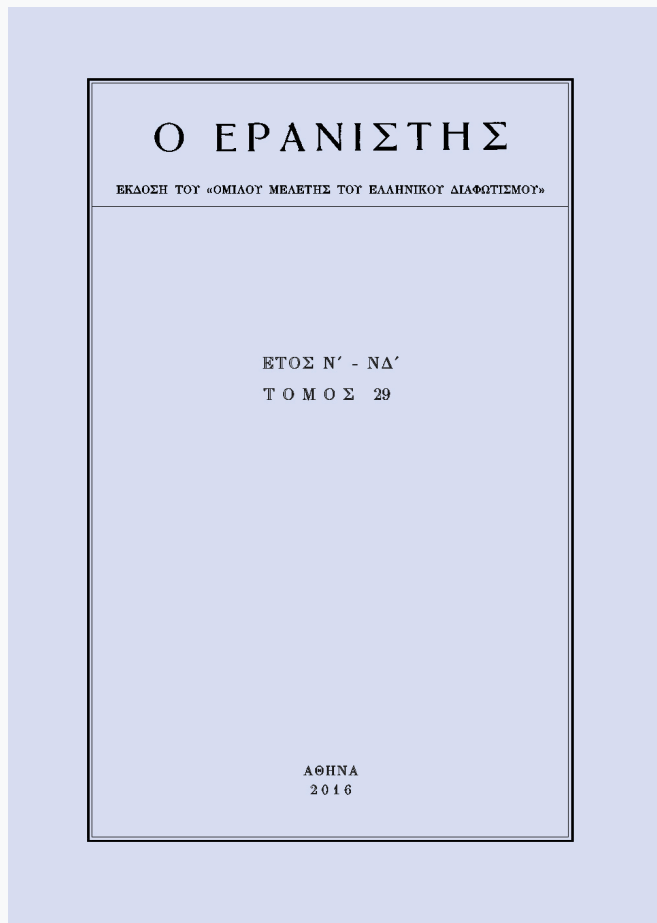

The Gleaner

Vol 29 (2016)

Ήταν ο Νικόδημος Αγιορείτης ο συνομιλητής του Villoison στον Άθω το 1785 ή άλλος ομώνυμος μοναχός;

Εμμ. Ν. Φραγκίσκος

doi: [10.12681/er.21099](https://doi.org/10.12681/er.21099)

Copyright © 2019, Εμμ. Ν. Φραγκίσκος

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

To cite this article:

Φραγκίσκος Ε. Ν. (2019). Ήταν ο Νικόδημος Αγιορείτης ο συνομιλητής του Villoison στον Άθω το 1785 ή άλλος ομώνυμος μοναχός;. *The Gleaner*, 29, 319–324. <https://doi.org/10.12681/er.21099>

ΗΤΑΝ Ο ΝΙΚΟΔΗΜΟΣ ΑΓΙΟΡΕΪΤΗΣ Ο ΣΥΝΟΜΙΛΗΤΗΣ
ΤΟΥ VILLOISON ΣΤΟΝ ΑΘΩ ΤΟ 1785
Η ΑΛΛΟΣ ΟΜΩΝΥΜΟΣ ΜΟΝΑΧΟΣ;

ΚΑΤΑ ΤΗ ΔΙΑΡΚΕΙΑ ΤΩΝ ΤΡΙΩΝ ΕΒΔΟΜΑΔΩΝ που ὁ Jean-Baptiste Gaspar d'Ansse de Villoison περιηγήθηκε τὸ 1785 τὶς μονὲς καὶ τὶς σκῆτες τοῦ Ἁγίου Ὁρους (15 Ἀπριλίου-5 Μαΐου) προκειμένου νὰ ἀναδιψήσει τὰ χειρόγραφα τῶν βιβλιοθηκῶν τους,¹ συνάντησε πολλοὺς μοναχοὺς ἄλλων τῶν διακονημάτων ὅσο καὶ ἐγκαταβιοῦντες ἐκεῖ κληρικοὺς μέσου καὶ ἀνώτερου βαθμοῦ ἱεροσύνης, οἱ ὁποῖοι εἶχαν μετοικήσει γιὰ διάφορους λόγους ἀπὸ τοὺς τόπους διαμονῆς τους ἢ τὶς ἐκκλησιαστικὲς ἐπαρχίες τους. Ὁ παρατηρητικὸς γάλλος ἐλληνοστῆς, γνώστης καὶ τῶν νέων ἐλληνικῶν, κύριας γλώσσας ἐπικοινωνίας μαζί τους, κατέγραφε συχνὰ στὸ συνταγμένο γαλλικὰ ἡμερολόγιό του,² ἐκτὸς ἀπὸ τὶς βιογραφικὲς πληροφορίες ὅσες φυσικὰ τοῦ μετέδιδαν οἱ ἴδιοι κατὰ τὶς συναντήσεις τους, τὶς προσωπικὲς του ἐντυπώσεις σχετικὰ μὲ τὸ μορφωτικὸ τους ἐπίπεδο, τὶς ἀσχολίες τους ἀλλὰ καὶ τὸ περιεχόμενο τῶν μεταξὺ τους συζητήσεων. Τὸ πλούσιο ὑλικὸ τοῦ ἡμερολογίου, ὅσον ἀφορᾷ τὸν κύκλο τῶν μοναστῶν, εἶχε ἀξιοποιήσει παλαιότερα ὁ Κ. Θ. Δημαρᾶς ὅταν ἐπιχείρησε νὰ ταυτίσει ἓνα πατέρα («Ἰώσιππο» (sic), συνομιλητὴ τοῦ Villoison, μὲ τὸν Ἰώσηπο Μοισιόδακα, ταύτιση ὅμως ποὺ ἀμφισβήτησε ὁ Π. Μ. Κιτρομηλίδης.³ Ἀπὸ τὴν πλευρά μου, μελετώντας τὸ κείμενο τῆς περιήγησης τοῦ Ἁγίου Ὁρους, στὰ πρόσωπα «δύο σοφῶν ἡσυχαστῶν, διδασκάλων» (*deux ἡσυχαστὰς savants, διδασκάλους*), τοῦ Κύριλλου καὶ τοῦ Νικόδημου, τοὺς ὁποίους συνάντησε στὴν πρωτεύουσα τῆς μοναστικῆς πολιτείας, τὶς Καρυές, ὁ περιηγητὴς μας τὴν 1η Μαΐου 1785 ἀνήμερα τὸ Πάσχα ἀλλὰ καὶ τὶς ἐπόμενες πρὶν ἀπὸ τὴν ἀναχώρησή του ἡμέρες, ὁδηγήθηκα νὰ ἀναγνωρίσω χωρὶς καμιά ἐπιφύλαξη δύο ἐπιφανεῖς ἐκπροσώπους τοῦ ἀγιορείτικου μοναχισμοῦ τοῦ

1. Βλ. Γιώργος Κουτζακιώτης, «Οἱ ἔρευνες τοῦ Villoison στὸν Ἄθω (1785). Ἀπόηχοι, ἐρμηνεῖς καὶ σπαράγματα», *Ὁ Ἑρασιστῆς* 26 (2008), 23-58.

2. Τὸ ἡμερολόγιο δημοσιεύτηκε στὸ βιβλίο τοῦ Étienne Famerie (ἐπιμ.), *Jean-Baptiste-Gaspard d'Ansse de Villoison, De l'Hellade à la Grèce. Voyage en Grèce et au Levant (1784-1786)* [Altertumswissenschaftliche – Texte und Studien, ἀρ. 40], Hildesheim – Zürich – Νέα Ὑόρκη 2006, σ. 35-64.

3. Βλ. ἀντίστοιχα Κ. Θ. Δημαρᾶς, «Εἰδήσεις γιὰ τὸν Μοισιόδακα ἀπὸ τὰ ὕστερα του χρόνια», *Ὁ Ἑρασιστῆς* 16 (1980), 143-150 καὶ Π. Μ. Κιτρομηλίδης, *Ἰώσηπος Μοισιόδαξ. Οἱ συντεταγμένες τῆς βαλκανικῆς σκέψης τὸν 18ο αἰώνα*, Ἄθῆνα, MIET, 1985, σ. 155-162.

18ου αιώνα, τὸν Κύριλλο τὸν ἐξ Ἀγράφων καὶ τὸν Νικόδημο τὸν Ἁγιορείτη ἀντίστοιχα, βασισμένοις στὰ περιορισμένα ἀλλὰ ἐνδεικτικὰ στοιχεῖα ποὺ προέρχονταν ἀπὸ τὸ ἡμερολόγιο καὶ διασταυρώνονταν μὲ ὅσα γνωρίζουμε ἀπὸ τὸν βίο τῶν δύο ἀσκητῶν.⁴ Θὰ μᾶς πῆγαινε πολὺ μακριὰ ἂν στὸ πλαίσιο τοῦ σχετικοῦ δημοσιεύματος τῶν *Ναξιακῶν Γραμμάτων* ἐπεκτεινόταν ὁ λόγος σὲ περισσότερα διευκρινιστικὰ στοιχεῖα γύρω ἀπὸ τὸ θέμα τῆς ταυτότητάς τους. Σκοπὸς ἀκριβῶς τοῦ παρόντος σημειώματος εἶναι, μὲ τὴν ἐπανεξέταση γνωστῶν ἤδη πτυχῶν τῆς ὑπόθεσης ἀλλὰ καὶ μὲ προσκόμιση νέων τεκμηρίων, νὰ ἀναπληρώσει τὸ κενὸ καὶ νὰ ἀπομακρύνει τυχὸν ὑποψίες μήπως ἡ ἐν λόγω ταύτιση ὑπῆρξε ἀποτέλεσμα ἐρευνητικῆς παραπλάνησης καὶ στὴν πραγματικότητα πρόκειται γιὰ ἄλλα ὁμώνυμα πρόσωπα μοναχῶν τοῦ Ἁγίου Ὁρους.

Ἀφήνοντας κατὰ μέρος τὴν περίπτωση τοῦ Κύριλλου –ποὺ πάντως θὰ ἦταν ἄτοπο νὰ τὸν ταύτιζε κανεὶς μὲ τὸν ἐπίσης εὐρυτάνα λόγιο ἱερομόναχο Κύριλλο Καστανοφύλλη, ὑποτακτικὸ τοῦ Νικόδημου Ἁγιορείτη καὶ καλλιγράφου τῶν χειρογράφων του ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 18ου αἰώνα, ἀφοῦ τὸ 1785 ἦταν ἀκόμη δεκάχρονο παιδί– θὰ περιοριστοῦμε ἐδῶ στὸν φίλο καὶ συνασκητὴ τοῦ Νικόδημο. Ἡσυχαστῆς σοφός, διδάσκαλος, ἦταν, ὅπως εἶπαμε, οἱ πρῶτοι χαρακτηρισμοὶ ποὺ ἀπέδωσε σ' αὐτὸν ὅσο καὶ στὸν ἕτερο συζητητὴ τοῦ ὀ Villoison καὶ ποὺ ὁμολογουμένως ἀνταποκρίνονται ἀπόλυτα στὴν πνευματικὴ προσωπικότητα τοῦ νάξιου ἡσυχαστῆ. Εἶχε διευκρινιστεῖ στὸ παραπάνω μελέτημα ὅτι τὸ προσηγορικὸ «διδάσκαλος» δὲν σήμαινε ἀποκλειστικὰ ὅποιον ἀσχολοῦνταν μὲ τὸ διδασκαλικὸ ἐπάγγελμα. Στὶς τάξεις τοῦ μοναχισμοῦ ἦταν καὶ προσωνομία μὲ τὴν ὁποία προσαγόρευαν ὅσους ξεχώριζαν γιὰ τὴ λογιόσυνη καὶ τὴ θεολογικὴ τους κατάρτιση καὶ μεταδοτικότητά, τοὺς πνευματικούς δηλαδὴ διδασκάλους σὰν τὸν Νικόδημο τὸν Ἁγιορείτη. Μήπως ὅμως ἀποδιδοντάς του τὴν ιδιότητα αὐτὴ ὁ γάλλος περιηγητῆς παρέπεμπε σὲ κάποιον ὁμώνυμο ἐκπαιδευτικὸ τῆς σχολῆς τοῦ Ἁγίου Ὁρους; Πρέπει νὰ ἀποκλείσουμε ἓνα τέτοιο ἐνδεχόμενον μιὰ καὶ γνωρίζουμε τὰ ὀνόματα τοῦ διδασκατικοῦ τῆς προσωπικοῦ ἐκεῖνῃ τὴν ἐποχῇ,⁵ ζέχωρα ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι θὰ καταγραφόταν ἀσφαλῶς ἡ πληροφορία στὸ ἡμερολόγιο καὶ ὅτι ἐν πάσῃ περιπτώσει ἡ σχολικὴ διδασκαλία δὲν προσιδίαζε στὴ φύση καὶ τὴν ἀποστολὴ ἐνός

4. Ἐμμ. Ν. Φραγκίσκος, «D'Ansse de Villoison, ἓνας γάλλος ἀκαδημαϊκὸς συνομιλητῆς τοῦ Νικόδημου Ἁγιορείτη στὸν Ἄθω καὶ ἐπισκέπτης τῆς Νάξου (1785-1786)», *Ναξιακὰ Γράμματα* τχ. 11 (2014), 10-15.

5. Δὲν ἀναφέρονται τὰ ὀνόματά τους στὸ ἡμερολόγιο παρὰ μόνον δυσμενεῖς κρίσεις γιὰ τοὺς δύο δασκάλους, γραμματικὸ καὶ φιλόσοφο, τῆς Ἀθωνιάδας, ἐπρόκειτο ὅμως γιὰ τοὺς ἀδελφούς ἀπὸ τὴν Κρήτη Κυπριανὸ καὶ Ἰωάννη, βλ. Ἐμμ. Ν. Φραγκίσκος, «Ἀδαμάντιος Κοραῆς καὶ Ἁγίον Ὅρος», *Ἡ Διεθνὲς ἐπιστημονικὸ Συνέδριον Ἁγίου Ὁρους καὶ λογιόσυνη, Πρακτικὰ Συνεδρίου, Θεσσαλονίκη 2014*, σ. 471.

ήσυχαστῆ. Δεκαοκτὼ πάντως χρόνια ἀργότερα, τὸ 1803, συναντᾶμε στὶς Καρυές ἕνα δάσκαλο τοῦ ἐκεῖ σχολείου — ἡ Ἀθωνιάδα στὸ Βατοπαίδι βρισκόταν τότε σὲ πλήρη παρακμῆ— ὀνόματι παπα-Νικόδημος, ἀναμεμειγμένο σὲ διαμάχες μὲ τοὺς συναδέλφους του καὶ ἀποδέκτη γι' αὐτὸ ἔντονων παρατηρήσεων ἀπὸ ἄλλους λόγιους ἱερωμένους ἐκτὸς Ἁγίου Ὁρους νὰ ἐπιδεικνύει φρόνιμη διαγωγή· «ὀφείλει γὰρ ἀξίως ἑαυτοῦ διάγειν», τοῦ διαμήγνε μέσω τρίτου προσώπου ὁ ἱερομόναχος Γερμανὸς Σπαρμιωτῆς, ποὺ δίδασκε τότε στὸ σχολεῖο τῆς Τσαρίτσανης.⁶ Προφανῶς ἐπρόκειτο γιὰ κάποιον δάσκαλο νεαρότερης ἡλικίας καὶ ὀπωσδήποτε ἄσχετο μὲ τὸ μέγεθος τοῦ πνευματικοῦ ἀναστήματος ποὺ διαγράφεται στὸ ἡμερολόγιο τοῦ Villoison. Ἴσως γιὰ λογαριασμὸ τοῦ συνώνυμου του αὐτοῦ μοναχοῦ νὰ ἦταν ποὺ τὸ 1806 ὁ Νικόδημος Ἀγιορείτης ζητοῦσε νὰ τοῦ σταλεῖ συγχοροχάρτι ἀπὸ τῆ Μεγάλῃ τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησία.⁷

Ὁ ξένος ἐπισκέπτης ἀπέδωσε καὶ μιὰ ἀκόμη ιδιότητα στὸν συνομιλητῆ του, ἐκείνη τοῦ γραφέα χειρογράφων. ἌΕργαζόμενος τὴν καλλιγραφίαν εὐγανε τὰ ἐξοδά του» θὰ γράψει ὁ βιογράφος τοῦ Ἁγίου ἱερομόναχος Εὐθύμιος,⁸ καὶ εἶναι γνωστὸ ὅτι αὐτὸ ἀποτελοῦσε καθημερινὴ ἐπίμοχθη ἀσχολία του. Ἄλλος γραφέας μοναχὸς μὲ τὸ ὄνομα Νικόδημος δὲν μαρτυρεῖται στὶς πηγές στὸ δεῦτερο μιστὸ τοῦ 18ου αἰώνα.⁹ Πῶς ὅμως, θὰ ἀναρωτιόταν κανεὶς, τὸ 1785 ὁ ἀθωνίτης ἀσκητῆς ἐγκατέλειψε τὴν ἔρημο τῆς Καψάλας γιὰ νὰ βρεθεῖ στὴν πολυκοσμία τῶν Καρυῶν; Φαίνεται πῶς αὐτὸ συνέβαινε κάθε φορά ποὺ τὸ καλοῦσαν οἱ περιστάσεις — ἄλλωστε ἡ Καψάλα δὲν ἀπέιχε πολὺ ἀπὸ τὴν πρωτεύουσα τοῦ Ὁρους—, ὅπως π.χ. τότε ἡ ἑορταστικὴ ἀτμόσφαιρα τοῦ Πάσχα ἀνάμεσα σὲ οἰκείους του συμμοναστές, ἢ ὅταν ἐπειτα ἀπὸ πολλὰ χρόνια, τὸ 1799, θὰ τὸν ἔφερναν ξανά

6. Ἰωάννου Οἰκονόμου Λαρισαίου, *Ἐπιστολαὶ διαφόρων Ἑλλήνων λογίων...* (1759-1824), μεταγραφή Γιάννη Ἀντωνιάδη, φιλολογικὴ παρουσίαση Μ. Μ. Παπαϊωάννου, Ἀθήνα 1964, ἀρ. 85, σ. 99.

7. *Ο.π.*, ἀρ. 300, σ. 583. Προφανῶς εἶναι ὁ ἴδιος ποὺ μνημονεύει ὁ Νικόδημος σὲ ἕνα ἀχρονολόγητο γράμμα πρὸς τὸν Κύριλλο Καστανοφύλλη ζητώντας του νὰ τὸν ὀρίσει κομιστὴ κάποιων χειρογράφων τὴν καλλιγράφηση τῶν ὁποίων εἶχε ἀναλάβει ὁ Κύριλλος, βλ. Ἀρχιμ. Δοσίθεος Προυσιώτης, *Κύριλλος ὁ Καστανοφύλλης (Βίος, δράσεις καὶ ἀνέκδοτος ἀλληλογραφία)*. Συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Ἐδρυτανίας, Ἀθήνα 1965, σ. 41.

8. Μοναχὸς Νικόδημος (Μπιλάλης), *Ὁ πρωτότυπος βίος τοῦ Ἁγίου Νικοδήμου τοῦ Ἀγιορείτου (1749-1809)*, Ἁγιον Ὁρος — Ἀθήνα 2007, σ. 12.

9. Ἀπὸ τοὺς δώδεκα γραφεῖς μὲ τὸ ὄνομα Νικόδημος ποὺ καταγράφουν οἱ Λίνος Πολίτης καὶ Μαρία Πολίτη, *Βιβλιογράφοι 17ου-18ου αἰώνα. Συνοπτικὴ καταγραφή*, Ἀθήνα, ΜΙΕΤ, 1994, σ. 579-580, μονάχα ὁ Νικόδημος Ἀγιορείτης ὁ Νάξιος δρᾶ τὸν 18ο αἰώνα, ἐνῶ τὰ χειρόγραφα δύο ἀκόμη Νικοδήμων ἀποκείμενα ἐπίσης σὲ μοναστήρια τοῦ Ἀθῶ ἀνήκουν στὸν 17ο αἰώνα.

τὰ βήματά του στό κελί τοῦ Κύριλλου –ἐκεῖ ὑποθέτω πῶς θά ἔγινε καί ἡ συνάντησή με τόν Villoison– γιά νά ἐπισκεφθεῖ τόν ἀσθενοῦντα φίλο του.¹⁰

Ἄλλά καί ἀπό τὸ περιεχόμενο τῶν μεταξὺ τους συζητήσεων δύο προπάντων σημεία μᾶς ὀδηγοῦν στό συμπέρασμα ὅτι ὁ γάλλος ἀκαδημαϊκὸς εἶχε ἀπέναντί του ἓνα πρόσωπο πού τόσο στή σκέψη ὅσο καί στήν πράξη κινοῦνταν σέ θεολογικά πεδία ἀπολύτως οἰκεῖα στὸν Νικόδημο Ἁγιορείτη. Ἄναφέρομαι πρῶτα στή δοξασία πού ὑποστήριξε γιά τὸ ἱερὸ φῶς τοῦ Ἄθωνα, μυστικιστικὴ θεωρία καταγόμενῃ ἀπὸ τὸ ἡσυχαστικὸ κίνημα τοῦ ΙΔ΄ αἰώνα. Λαμβάνοντας ὑπόψη ὅτι τὸ κίνημα τῶν κολλυβάδων, στό ὁποῖο μετεῖχε ἐνεργά, βιάδιζε στὰ ἴχνη τῆς ἡσυχαστικῆς παράδοσης, καί ἐπιπλέον τίς φροντίδες τοῦ ἴδιου με τὴν ὑπόδειξη τοῦ Ἀθανάσιου Πάριου νά συγκεντρώσει ἀπὸ τίς βιβλιοθήκες τοῦ Ἁγίου Ὁρους καί ἄλλοῦ τὰ ἔργα τοῦ Γρηγόριου Παλαμᾶ, τοῦ πρωταγωνιστῆ τοῦ ἡσυχασμοῦ καί «πνευματικοῦ προτύπου τῶν κολλυβάδων»,¹¹ καί νά τὰ προετοιμάσει γιά ἐκδοσὴ –δὲν ἔφτασε, ὡς γνωστόν, στήν πραγμάτωσή της λόγω τῆς ἀπώλειας τῶν χειρογράφων στό τυπογραφεῖο τῶν Μαρκίδων Πούλιου στή Βιέννη– μπορούμε βέβαια νά δεχθοῦμε ὅτι ὁ συνομιλητῆς τοῦ ρωμαιοκαθολικοῦ σκεπτικιστῆ Villoison δὲν ἦταν ἄλλος ἀπὸ τὸν Νικόδημο Ἁγιορείτη. Τὸ δεύτερο σημεῖο ἐντοπίζεται στήν προσπάθεια πού κατέβαλε ὁ Νικόδημος με συμπαραστάτη τὸν Κύριλλο νά τὸν προσηλυτίσει στήν ὀρθοδοξία κατὰ τὴ μαρτυρία τοῦ ἴδιου τοῦ ἀκροατῆ τῆς κατήχησής του. Αὐτὸ θυμίζει τὴν ἀνάλογη τακτικὴ πού φέρεται νά ἀκολουθοῦσε ὁ ἀθωνίτης μοναχὸς στὶς ἐπαφές του με ἀλλόδοξους ἐπισκέπτες τοῦ Ὁρους, με τὴ διαφορὰ ὅτι ἀνάμεσα στὶς ἀνεκδοτολογικὲς διηγήσεις γι' αὐτῆς τῆς μορφῆς ὑπὲρ τοῦ ὀρθόδοξου δόγματος δράση του ἢ συγκεκριμένη περίπτωση, ὅπως ἤδη ἔχουμε παρατηρήσει, συνιστᾶ τὸ μοναδικὸ παράδειγμα με ἱστορικὸ ὑπόβαθρο. Ἄλλὰ θά μπορούσε νά διερωτηθεῖ κανεὶς, γιὰτὶ δὲν παρυσίασαν στὸν συνομιλητῆ τους τὴ *Φιλοκαλία* καί τὸν *Εὐεργετινὸ*, ἀσκητοποιμαντικὰ ἔργα πού μόλις εἶχαν ἐκδοθεῖ στή Βενετία (1782 καί 1783) με τὴ συγγραφικὴ ἐπιμέλεια τοῦ Νικόδημου παρὰ προτίμησαν νά τοῦ ἐπιδείξουν ἓνα παλαιότερο σχολικὸ ἐγχειρίδιο, ὅπως ἡ *Ὁδὸς Μαθηματικῆς* (1749); Φαντάζομαι πῶς δὲν θά εἶχε ἀκόμη πρόχειρες τίς ἐκδόσεις τους ὁ Κύριλλος στό κελί του (ἴσως νά μὴν εἶχαν κυκλοφορήσει ἀντίτυπά τους στό Ἅγιον Ὄρος παρὰ μόνο στὶς βιβλιοθήκες τῶν μοναστηριῶν),¹² ἀντί-

10. Βλ. παρακάτω, σ. 323.

11. π. Γεώργιος Μεταλληνός, «Ἡ δυναμικὴ τοῦ Διαφωτισμοῦ στή δράση τῶν Κολλυβάδων», *Ὁ Ἐραμιστῆς* 21 –Μνήμη Λεάνδρου Βρανούση– (1997), 195.

12. Βλ. Θωμᾶς Γ. Παπαδόπουλος, *Βιβλιοθήκες Ἁγίου Ὁρους. Παλαιὰ ἑλληνικὰ ἐντυπα*, Ἀθήνα 2000, σ. 189 καί 192: ἀντίτυπα τῆς *Φιλοκαλίας* καί τοῦ *Εὐεργετινοῦ* ἀπόκεινται σήμερα στὶς βιβλιοθήκες μόνο τῶν μισῶν περίπου μοναστηριῶν καί σέ κάποιες ἐλάχιστες σκῆτες καί ἡσυχαστήρια.

θετα με τὸ βιβλίον τοῦ Μπαλάνου Βασιλόπουλου ποὺ βρισκόταν στὴν προσωπική του συλλογή ἔχοντας διατελέσει χρηστικὸ ἐργαλεῖο στὴ μαθητική καὶ ἀργότερα στὴ διδασκαλική του θητεία. Μπορεῖ ἐνδεχομένως τὴν ἐπίδειξη τοῦ βιβλίου νὰ προκάλεσε ἐκδήλωση περιέργειας τοῦ Villoison, ὁ ὁποῖος κατὰ τὴν ἐπίσκεψή του νωρίτερα στὴν Ἀθωνιάδα εἶχε μάθει ὅτι διδάσκονταν ἐκεῖ τὰ μαθηματικά τοῦ Μπαλάνου. Ὡστόσο μετὰ τὴν κίνηση αὐτὴ οἱ δύο μοναχοὶ θὰ ἐπεδίωξαν ἀσφαλῶς νὰ βεβαιώσουν τὸν ἐπισκέπτη τους ὅτι ἡ θεολογικὴ μόρφωση δὲν ἀπαξίωσε, ἀκόμη καὶ σὲ μοναστικά περιβάλλοντα, τὴ γνώση τῆς ἔξωθεν σοφίας.

Ἄραγε κάποια δεδομένα ποὺ προέρχονται ἀπὸ ἄλλες δημοσιευμένες ἐπίσης πηγές καὶ βεβαιώνουν τὴν παρουσία στοῦ Ἁγίου Ὁρος μοναχῶν μετὰ τὸ ὄνομα Νικόδημος στὰ τέλη τοῦ 18ου καὶ τὶς ἀρχές τοῦ 19ου αἰῶνα εἶναι ἀρκετὰ ὥστε νὰ ἀλλάξουν τὴν εἰκόνα ποὺ ἔχει σχηματιστεῖ ἀπὸ τὸ ἡμερολόγιο τοῦ Villoison ὡς πρὸς τὴν ταυτότητα τοῦ συνομιλητῆ του; Προηγουμένως κάναμε λόγο γιὰ ἓνα ἐριστικὸ παπα-Νικόδημο, δάσκαλο στὶς Καρυές τὸ 1803, μνημονεύμενο σὲ μιὰ ἐπιστολὴ τοῦ Γερμανοῦ Σπαρμιώτη, ἀποκλείοντας κατηγορηματικά νὰ ἦταν αὐτὸς ποὺ συνάντησε ὁ γάλλος ἀκαδημαϊκὸς τὸ 1785. Στὰ ἄλλα ὅμως ἔγγραφα τῆς ἴδιας ἐποχῆς ποὺ ἔχουν ἐντοπιστεῖ, οἱ ἀναφορές στοῦ ὄνομα Νικόδημος δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι παραπέμπουν στὸν Νικόδημο Ἁγιορείτη. Ἡδὴ ἡ πληροφορία τὴν ὁποία παραθέσαμε παραπάνω γιὰ τὴν ἐπίσκεψη τοῦ τελευταίου τὸ 1799 στοῦ κελι τοῦ Κύριλλου κατὰ τὴ διάρκεια κάποιας ἀσθένειάς του, εἶχε τὴν πηγὴ τῆς σὲ μιὰ ἐπιστολὴ τοῦ Χρύσανθου Λαυριώτου πρὸς τὸν ἀντικολλυβά ἱερομόναχο Θεοδώρητο Λαυριώτη τὸν ἐξ Ἰωαννίνων. «Εὔρον –τοῦ ἔγραφε– εἰς τοῦ διδασκάλου Κυρίλλου ἀσθενούντος, τοὺς ἐλλογίμους κυρ Νικόδημον, κυρ Χριστοφόρον καὶ ἄλλους».¹³ Ὁ ἀποστολέας ἐννοοῦσε τοὺς δύο λόγιους φίλους, τὸν Νικόδημο Ἁγιορείτη, στὸν ὁποῖο ἐγχείρισε ἀπὸ μέρος τοῦ Θεοδώρητου ἓνα χειρόγραφο νὰ τὸ ἐπιθεωρήσει, καὶ τὸν Χριστοφόρο Ἄρτηνὸ ἀπὸ τὴ σκήτη τοῦ Τιμίου Προδρόμου τῆς Μονῆς Ἰβήρων, γνωστὸ ὡς διδάσκαλο Χριστοφόρο Προδρομίτη. Μεγαλύτερος κατὰ μιὰ περίπου εἰκοσαετία ἀπὸ τὸν Νικόδημο τὸν συνέδεαν μαζὶ τοῦ ὄχι μόνο οἱ κοινοὶ ἀγῶνες στοῦ πλαίσιο τοῦ κολλυβαδικοῦ κινήματος ἀλλὰ καὶ συγγραφικὲς συγγένειες καὶ ἐκδοτικὲς συνεργασίες. Κανονολόγος, ἀγιολόγος, ὕμνογράφος, ἐπιγραμματικοὺς, συντάκτης ἐπιστολικῶν τύπων, πολλὰ ἀπὸ τὰ γεννήματα τῆς γραφίδας του ἐνσωματώθηκαν στὰ περιεχόμενα ἔργων τοῦ Νικόδημου Ἁγιορείτη.¹⁴ Ἀκριβῶς στοὺς δύο αὐτοὺς κοινοὺς πνευματικοὺς τοῦ Ὁρους (αὐτοῖς

13. Μ. Θεοκλήτος Διονυσιάτης, *Ἅγιος Νικόδημος ὁ Ἁγιορείτης. Ὁ βίος καὶ τὰ ἔργα του (1749-1809)*, Ἀθήνα 2009, σ. 265 καὶ Χαρ. Τζώγας, *Ἡ περὶ τῶν μνημοσύνων ἔρις ἐν Ἁγίῳ Ὁρει κατὰ τὸν ΙΗ' αἰ.*, Θεσσαλονίκη 1969, σ. 55.

14. Πλούσιες πληροφορίες γιὰ τὴ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο του βλ. στοῦ πόνημα τοῦ μη-

διδασκάλους κυρ Χριστοφόρω και κυρ Νικοδήμω»), που είχαν όριστεί επίτροποι μαζί με τον πρώην Τρίκκης Άμβρόσιο τῆς σχολῆς τοῦ Ἁγίου Ὅρους, θὰ παραδώσει τὸ 1801 ὡς ἀξιόπιστα πρόσωπα ὁ πατριαρχικὸς ἔξαρχος ἐπίσκοπος Σταγῶν Παῖσιος τὶς χρηματικὲς ὁμολογίες ὅσες εἶχε συγκεντρώσει ἀπὸ ἐράνους στὰ μοναστήρια τοῦ Ἄθω στὴν προσπάθεια τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως νὰ ἀνασυστήσει τὴν Ἀθωνιάδα. Οἱ νεότεροι ἱστορικοὶ τῆς μιλοῦν μὲ βεβαιότητα γιὰ τὴν ταυτότητα τῶν δύο μοναχῶν.¹⁵ Ἄλλωστε μὲ τὸν Σταγῶν Παῖσιο ὁ Νικόδημος Ἁγιορείτης γνωρίζουμε ὅτι τουλάχιστο τὸ 1806 διατηροῦσε στενὴ ἐπικοινωνία στέλνοντάς του βιβλία ἢ ζητώντας του κάποιες ἐξυπηρετήσεις.¹⁶

Ὅτι στὴν ἐκτεταμένη ἐπικράτεια τῆς ἀγιορείτικῆς πολιτείας διαβιοῦσαν στὰ χρόνια που μᾶς ἐνδιαφέρουν καὶ ἄλλοι μοναχοὶ μὲ τὸ ὄνομα Νικόδημος εἶναι βέβαιο. Κανένας ὅμως ἀπὸ αὐτοὺς δὲν διέθετε τὰ ἰδιαιτέρως χαρακτηριστικὰ μὲ τὰ ὁποῖα σκιαγράφησε τὸν συνομιλητὴ του ὁ γάλλος περιηγητῆς: σοφὸς ἡσυχαστῆς, διδάσκαλος, γραφέας χειρογράφων. Οἱ ἰδιότητες αὐτὲς προσιδίαζαν μονάχα στὸν Νικόδημο Ἁγιορείτη.

EMM. N. ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ

τροπολίτη Σουηδίας καὶ πάσης Σκανδιναβίας Παύλου Μενεβίσογλου, *Τὸ Πηδάλιον καὶ ἄλλαι ἐκδόσεις ἱερῶν Κανόνων κατὰ τὸν 18ον αἰῶνα* [Νομοκανονικὴ Βιβλιοθήκη 22], Κατερίνη 2008, σ. 93-120. Πβ. Μοναχὸς Θεολόγος Ἰβηρίτης, «Ἄγνωστη ὑμναγολογικὴ παραγωγή τοῦ Ἁγίου Ὅρους ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 18ου αἰῶνα ἕως τὸ 1927 μέσα ἀπὸ τὰ ἔργα ἑξὶ ὑμνογράφων», *Ἅγιον Ὅρος καὶ λογιόσυνη*, ὅ.π., σ. 279-287.

15. Χριστόφορος Κτενάς, *Τὰ Γράμματα ἐν Ἁγίῳ Ὄρει καὶ ἡ Μεγάλη τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησία*, Ἀθήνα 1928, σ. 30· Κ. Θ. Δημαράς, «Ἡ Σχολὴ τοῦ Ἁγίου Ὅρους στὰ 1800», *Ἑλληνικά* 15 (1957), 167-168· ἀρχμ. Νικηφόρος Κωνσταντίνου Μικραγιαννανίτης, *Ἡ Ἀθωνιάδα κατὰ τὴ δεύτερη περίοδο ἀπὸ τὸ 1824 ὡς τὸ 1940*, διδ. διατριβή, Θεσσαλονίκη 1999, σ. 12. Στὴν ἐπιτομὴ τοῦ σχετικοῦ ἐγγράφου στὸν τόμο *Ἀρχεῖο Πρωτάτου, Ἐπιτομὲς μεταβυζαντινῶν ἐγγράφων* [Ἀθωνικά Σύμμικτα 2], ἐπιμ. Χαράλ. Γάσπαρης, Ἀθήνα, ΕΙΕ/Κέντρον Βυζαντινῶν Ἑρευνῶν, 1991, σ. 95, δὲν διευκρινίζεται γιὰ ποιὸς ἀκριβῶς πρόκειται. Εὐχαριστῶ τὸν κ. Ζήση Μελισσάκη, ἐρευνητὴ τοῦ Ἰνστιτούτου Ἱστορικῶν Ἑρευνῶν/ΕΙΕ, που εἶχε τὴν καλοσύνη νὰ μοῦ δείξει τὸ πρωτότυπο ἔγγραφο ἀπὸ τὴ σειρά τῶν μικροφωτογραφήσεων τοῦ Τμήματος (πρώην Κέντρου) Βυζαντινῶν Ἑρευνῶν, ὅπου πράγματι ἐκτὸς ἀπὸ τὴν προσωνομία «διδάσκαλος», ἀπουσιάζει ὁποιοδήποτε ἄλλο διευκρινιστικὸ στοιχεῖο γιὰ τοὺς δύο ἐπιτρόπους τῆς ὑπὸ ἀνασύσταση Ἀθωνιάδας.

16. Ἰωάννου Οἰκονόμου Λαρισσαίου, *Ἐπιστολαὶ διαφόρων*, ὅ.π., ἀρ. 115, σ. 131, σημ. 7 καὶ ἀρ. 300, σ. 583, βλ. προηγουμένως σ. 321, σημ. 7.